

Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'daki Yazılarında Türk Ulusal Kimliğinin İlkeleri (1922-1923)

Principles of Turkish National Identity in Ziya Gökalp's Articles in Küçük Mecmua(1922-1923)

Yasin ERCİLSİN¹ 

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
05.04.2024

Son revizyon teslimi/Last revision
received:
26.04.2023

Kabul tarihi/Accepted:
26.04.2023

Yayın tarihi/Published:
28.05.2024

Atıf/Citation:

Ercilsin, Y. (2024). Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'daki yazılarında Türk ulusal kimliğinin ilkeleri (1922-1923).

TAM Akademi Dergisi, 3(1), 19-30.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.002.x>

DOI:

<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.002.x>

ÖZ

Meşrutiyet Dönemi düşünürlerinden biri olan Ziya Gökalp, Türk düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşamış ve fikirleri ile modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Gökalp, hem Milli Mücadele Dönemi'nde hem de Cumhuriyet'in ilan sürecinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer almıştır. Bu süreçte Türk ulusal kimliğini incelemeye çalışmıştır. Ziya Gökalp, 1922'de *Küçük Mecmua*'yı çıkarmıştır. Gökalp'in bu dergideki tarih, toplumsal dayanışma, çağdaşlaşma ve antiemperyalizm gibi düşünceleri Türk ulusal kimliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Çalışmanın amacı Ziya Gökalp'in fikirlerini kaleme aldığı *Küçük Mecmua*'da çizdiği Türk ulusal kimliği perspektifini incelemektir. Ayrıca Ziya Gökalp'in düşüncelerini oluşturan siyasi ve askeri süreci değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Türk Ulusal Kimliği, Modern Türkiye

¹ Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Dr. Arş. Gör. yasin.ercilsin@igdir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2090-4237

ABSTRACT

Ziya Gökalp, one of the thinkers of the Constitutional Monarchy Period, has an important place in the history of Turkish thought. Ziya Gökalp lived in the last period of the Ottoman Empire and pioneered the establishment of the modern Republic of Turkey with his ideas. Gökalp, took part in the Turkish Grand National Assembly both during the War of Independence and the declaration of the Republic. During this period, he tried to examine Turkish national identity. Ziya Gökalp published *Küçük Mecmua* in 1922. Gökalp's ideas in this magazine, such as history, social solidarity, modernization and anti-imperialism, contributed to the formation of the Turkish national identity. The aim of the study is to examine the *Küçük Mecmua* Magazine, where Ziya Gökalp wrote his ideas. It also aims to evaluate the political and military process that formed Ziya Gökalp's thoughts.

Keywords: Ziya Gökalp, Turkish National Identity, Modern Türkiye

Extended Abstract

Ziya Gökalp has an important place in the history of Turkish thought. Ziya Gökalp, whose ideas developed during the reign of Sultan Abdulhamid, continued his work during the Balkan Wars, the First World War and the War of Independence. Gökalp, who pioneered the construction of modern Turkey with his ideas, was also one of the ideologists of the Committee of Union and Progress. Ziya Gökalp fought against Sultan Abdulhamid for the re-declaration of the Constitutional Monarchy. He was detained in Taşkışla Prison during his student years in Istanbul. He then attempted suicide in his hometown, Diyarbakır, but did not die. Ziya Gökalp committed suicide due to depression. He has a good command of Arabic, Persian and French. For this reason, he was able to obtain enough information to analyze the period in which he lived.

Ziya Gökalp, who attended the Union and Progress Congress held in Thessaloniki after the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908, gained an important place. At this time, he had the opportunity to evaluate the social solidarity of Emile Durkheim, whose ideas he was influenced by. Many ideas emerged in Thessalonica. Ziya Gökalp had the opportunity to follow the Greeks, Bulgarians, Macedonians and Serbs who were rapidly gaining their national identity in the Balkans.

Ziya Gökalp wrote influential articles in *Genç Kalemler* Magazine. *Genç Kalemler* Magazine, with its writers such as Ömer Seyfettin and Ali Canip, became the communication source of the Committee of Union and Progress. The Balkan Wars took place between 1912 and 1913. The intellectuals and officers of the Ottoman Empire were greatly influenced by the Balkan Wars. Especially the struggles of Bulgarian, Greek and Macedonian gangs in the Balkans influenced Ottoman intellectuals intellectually. The intellectuals of the Ottoman Empire, which lost the Balkans after ethnic-based wars, began to turn to national identity politics. Ziya Gökalp also came to Istanbul after the loss of the city of Thessaloniki. He took part in organizations such as *Türk Ocağı*, *Türk Yurdu*, *Halka Doğru* Magazine.

Ziya Gökalp and other Ottoman intellectuals, who prioritized the idea of Turkish National Identity after the Balkan Wars, saw that political and military policies that included the understanding of the ummah did not work in the First World War. Thanks to the Committee of Union and Progress, which took over the administration of the country completely during the First World War, Gökalp found an environment to express his ideas comfortably. Following the First World War, the Armistice

of Mudros was signed in 1918. After this ceasefire agreement that stopped the war, the imperialist states began to occupy Anatolia and other Ottoman Empire lands.

Mustafa Kemal Pasha and his officers, who organized congresses in Anatolia, started resistance against the occupation forces together with the people. Ziya Gökalp, who was in Istanbul during the occupation period, was arrested by the British occupation forces. Ziya Gökalp, who was taken to Malta along with Ottoman intellectuals and soldiers arrested by British troops in 1920, was detained there. Ziya Gökalp, who came to Istanbul in 1922, later went to Ankara and participated in the War of Independence. Ziya Gökalp, who wrote articles for *Yeniğün* Newspaper in Ankara for a while, went to Diyarbakır and published *Küçük Mecmua* Magazine.

Küçük Mecmua Magazine contains Ziya Gökalp's ideas during the War of Independence. Ziya Gökalp examines the principles of Turkish national identity thought in his articles in *Küçük Mecmua* Magazine. According to Ziya Gökalp, the understanding of Turkish national identity is built on four basic concepts. These concepts are history, social solidarity, modernization and anti-imperialism. The aim of the study is to examine Ziya Gökalp's articles in *Küçük Mecmua* Magazine. It also aims to evaluate the principles of Turkish national identity thought in Gökalp's writings.

Giriş

Türk tarihinde iz bırakmış en önemli düşünürlerden biri olan Ziya Gökalp, 1876 yılında Diyarbakır'da dünyaya geldi. "Mehmet Ziya" adıyla tanınan Gökalp, öğrencilik yıllarına mahalle mektebinde başladı. 1886 yılında "Mektebi Rüştüye-i Askeriyye'ye" kaydoldu (Gürsoy, Çapçioğlu, 2006, s. 89). Askeri okulda Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde gizli yürütülen "hürriyetçi" örgütlenmeler ile tanıştı. Gökalp'in düşünce dünyasını değiştirip dönüştürecek fikirler de bu süreçte ortaya çıkmaya başladı. Arapça, Farsça ve Fransızca eğitimi alan Gökalp, İdadi Mektebi'nin ardından İstanbul'da devam ettiği Baytar Mektebinde Sultan II. Abdülhamid idaresine karşı yapılan gruplar ile olan yakınlığı nedeniyle bir yıl boyunca Taşkılla Cezaevi'nde tutuldu. Bir yıllık cezasını tamamlamasının ardından Diyarbakır'a gönderildi ve polis gözetiminde yaşamına devam etti (Şapolyo, 1943, s. 41). 1895'de Diyarbakır'da bulunduğu sırada intihar girişiminde bulundu. İntihar girişimi sırasında kullandığı silahın mermisi kafasında kaldı ve ömrünün sonuna kadar bu şekilde yaşadı. İntiharın nedeni konusundaki en çarpıcı tespit ise Hilmi Ziya Ülken'e aitti. Ülken'e (2013) göre Gökalp'in intihar girişiminin sebebi "Doğu" ile "Batı" arasında yaşadığı "felsefi buhran" idi (Ülken, 2013, ss. 440-443).

Diyarbakır'da Peyman gazetesinde yazılar yazan Gökalp'in, 1908 yılında Meşrutiyetin yeniden ilanı ile birlikte fikirlerini daha geniş kitlelere anlatıp yazabileceği özgürlük ortamı doğdu. (Demircioğlu, 2019, ss. 83-90). Nitekim 1908 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi açılmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti de Meclis'te yerini almıştı. Ancak İttihat ve Terakki'nin "cemiyet mi" yoksa "fırka" olarak mı yoluna devam edeceği konusu 1909 Selanik Kongresi'nde tartışmaya açıldı (Tevetoğlu, 1989, s. 616). Ziya Gökalp de Cemiyetin Selanik Kongresi'ne katıldı. Kongrenin akabinde Türk düşünce hayatındaki önemli kilometre taşlarından biri olan "Genç Kalemler" dergisinin çıkmasına katkı sağladı. Gökalp, Ali Canip (Yöntem) ve Ömer Seyfettin gibi yazarların desteği ile 1910 yılında yayın hayatına başlayan dergi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli yayın organlarından biri haline geldi (Genç Kalemler, 1910, s. 1) Bu süre zarfında Ziya Gökalp Cemiyetin Merkez-i Umumi Üyeliğine kadar yükseldi (Odabaşı, 2006, s. 234). Milli kimlik düşüncesinin ön planda olduğu, ulus kültürüne hizmet edecek yayınlar yapan *Genç Kalemler* dergisi,

1912'de Balkan Savaşlarının ardından Selanik'in kaybedilmesi ile yayın hayatına devam edemedi. Ziya Gökalp de Selanik'ten İstanbul'a dönmüş oldu (Olgun, 1976, s. 11).

Balkan Savaşlarının sonuçları İttihat Terakki'nin uyguladığı politikaları radikalleştirdi. Bu radikalleşme ve değişim süreci Gökalp ile birlikte Türk aydınının zihin dünyasını da değiştirdi. Kânûn-ı Esâsî'den hareketle inşa edilmeye çalışılan Osmanlı vatandaşlığının yerini milli kimlik düşüncesi almaya başladı. Zira Balkanlarda Yunan, Sırp ve Bulgar kimliği ile harmanlanmış Slav milliyetçiliği ile karşılaşan Türk aydın ve subayları, bir taraftan da Büyük Makedonya hayali ile mücadele eden çetelerin mücadelesine tanık olmuş ve etkilenmişlerdi (Karpaz, 2021, ss. 142-146). Balkanlar ve İstanbul'daki Türk aydınlarının yanı sıra Çarlık Rusya'dan gelen Yusuf Akçura, Ahmet Ağayef (Ağaoğlu) gibi aydınlar da Ziya Gökalp çizgisinde çalışmalar yapmaktaydılar. Türk Derneği, *Türk Yurdu* dergisi, *Halka Doğru* dergisi, Türk Ocağı gibi oluşumların etrafında Ziya Gökalp ve diğer Türk aydınları da fikirlerini duyurma ve geliştirme fırsatı buldular (Duru, 2017, s. 17).

Türk aydınları ve Gökalp'in fikirlerini etkileyen olaylardan biri de Birinci Dünya Savaşı idi. Nitekim Birinci Dünya Savaşından sonra Arap coğrafyasından çekilen Osmanlı İmparatorluğu Halifeliğin gücünü etkin bir şekilde kullanamadı ve "ümmet" ideolojisi akamete uğradı (Karpaz, 2021, s. 31; Ahmad, 2017, s. 90). Tüm bu sürecin sonunda 1919'da Anadolu'da işgallere karşı başlayan direniş ve Milli Mücadele sürecinin sonucu olarak, milli olgular üzerine inşa edilecek yeni bir devlet sisteminin temelleri atıldı. Milli Mücadeleye destek veren Ziya Gökalp, 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgali sırasında tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi (Akça & Akça, 2022, s. 309). İki yıllık sürgün hayatının ardından Ankara'ya döndü. Gökalp, Haziran 1922'de Diyarbakır'da *Küçük Mecmua'yı* çıkarmaya başladı. Otuz üç sayı çıkan *Küçük Mecmua*, Mart 1923'te yayın hayatına veda etti (Duymaz, 2018, s. 11). 1923'te Meclise Diyarbakır Mebusu olarak katılan Gökalp, 1924 yılında vefat etti (Aydoğan, 2007, s. 182).

1. Tarihin İnşası: "Milletimizin Tarihi Nerden Başlar"

Milli Mücadelenin neticelendiği, Saltanat'ın kaldırılarak Cumhuriyet'e giden yolun açıldığı süreçte Gökalp, Diyarbakır'da *Küçük Mecmua'yı* çıkarmaya başladı. Ziya Gökalp *Küçük Mecmua'da* Türk tarihi ve kültürü ile ilgili birçok yazı kaleme aldı. Milli kimliğin inşa edilme sürecindeki esaslardan biri olarak milli tarih anlayışını görmekteydi. Nitekim Gökalp, Kasım 1922 tarihli "*Tarih: Milletimizin Tarihi Nereden Başlar?*" başlıklı yazısında Anadolu Türkleri ve diğer Türk topluluklarının tarihini ele almaktaydı. Anadolu Türklerinin kökeninin Oğuzlara dayandığını, Oğuzlara da Timur Döneminde "*Çitak*" denildiğini aktarmaktaydı. Bu tabirin de "*serhat ahalisi*" anlamına geldiğini vurgulamaktaydı (Gökalp, 13 Kasım 1922).

Gökalp, Türk tarihini bir bütün olarak ele almakta, Türk tarihini sadece Anadolu ile sınırlı tutmamaktaydı. Anadolu'ya gelen Türklerin Göktürk ve Kırgız olmadığını, kökenlerinin Oğuzlara dayandığının altını çizmekteydi. Anadolu'ya gelen Oğuz Türklerinin de "*Talaz*" urganına mensup olduğunu ifade etmekteydi (Gökalp, 13 Kasım 1922). Millet kimliğinin oluşmasındaki en önemli dayanak noktası olarak tarih ve kültürü gören Gökalp, "*Tarih ve Kavmiyat*" adlı makalesinde etnografya üzerinde durmaktaydı. Kültür bilimi olarak etnografya sayesinde önemli veriler elde edildiğini belirterek, etnografyanın kaynaklarını sekiz maddede izah etmekteydi. Gökalp, şarkılar, destanlar, masallar, bilmeceler, atasözü, örf, adet gibi kültür unsurlarının etnografya besleyerek millet kavramının ortak öğelerinin gün yüzüne çıkardığını vurgulamaktaydı (Gökalp, 25 Eylül 1922; Gökalp, 4 Eylül 1922).

Gökalp, milletin tarih ve kültür kaynakları arasında yazılı vesikalar ve tanıkları göstermekteydi. “*Vakanüvis*” ve “*vaka*” ilişkisini değerlendiren Gökalp, tarihi olayın kayda geçirilmesi ve daha sonraki dönemlere kaynaklık etmesinin milli tarih anlayışının geliştirilmesine sağladığı katkı üzerinde durmaktaydı. Tarihin geçmiş ile gelecek arasındaki kurduğu ilişkiyi vesikalara dayanarak sunduğunu, abide ve layihaların her birinin milli tarih inşasına dayanak oluşturduğunu savunmaktaydı (Gökalp, 18 Eylül 1922; Gökalp, 11 Eylül 1922; Gökalp, 28 Ağustos, 1922).

Gökalp, tarih anlayışını Émile Durkheim’e göre sınıflandırmaktaydı. “*Milli tarih*” ve “*objektif tarih*” olarak tarihi iki aşamaya ayırdığını belirtmekteydi. Objektif tarih anlayışının kronolojik şekilde işlenen tarihi olayları neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele aldığı, milli tarih anlayışının ise sadece kendi toplumunun şanlı maceralarını pedagojik şekilde sunduğunun altını çizmekteydi (Gökalp, 14 Ağustos 1922; Beyhan, 2006, s. 52).

2. Toplumsal Dayanışma “*Tesanütçülük*”

19. yüzyıl Avrupa’sında sıklıkla kullanılan “*solidarizm*” kavramı, II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı aydınları arasında da tartışılmaktaydı. Emile Durkheim’in etkisi ile “*solidarizm*” kavramı Ziya Gökalp tarafından da kullanılmaktaydı. “*Tesanütçülük*” olarak değerlendirilen dayanışmaya dayalı toplumsal anlayış yaygın bir etki uyandırdı (Eser, Yüksel, 2012, s. 187; Toprak, 1977, s. 92; Gökalp, 23 Ekim 1922, Karakaş, 2008, ss. 445-446). Ziya Gökalp’in *Küçük Mecmua* yazılarında da bu etkiyi görmek mümkündür. Nitekim “*Türkler ve Kürtler*” başlıklı yazısında Milli Misakın etnografik bir sınır çizdiğini, bu sınırlar içindeki Türk ve Kürtlerin ayrılmaz birer toplumsal uzuv olduklarını vurgulamaktaydı. Gökalp, Musul ile Bağdat gibi birçok bölgede meskûn bulunan Türk ve Kürtlerin Anadolu’daki Milli Misakın içindeki toplumun birer parçası olduklarını belirtmekteydi. Gökalp, aşiretlerin birbirine zarar verdiğini ancak Meşrutiyetten beri aşiretler tarafından devlet otoritesinin bir zarar görmediğini ifade etmekteydi. Türk ve Kürtlerin Sultan Alpaslan, Yavuz Sultan Selim dönemlerinden beri birlikte hareket ettiğinin altını çizmekteydi. Kürtlerin aşiret kültürünü benimsemelerinden dolayı birtakım medeni kusurların ortaya çıktığını ancak Türkler için de benzer örnekler verilebileceğini belirtmekteydi (Gökalp, 6 Haziran 1922). Gökalp’in bu değerlendirmeleri yaptığı tarihlerde Musul Sorunu henüz neticeye bağlanmamıştı. Bu nedenle Diyarbakır’da bulunan Gökalp, sıcaklığını koruyan süreç üzerine bu değerlendirmeleri yapmaktaydı (Coşar, Demirci, 2004, ss. 43-59).

İdare şekilleri üzerinde de duran Gökalp, Ferdi Hükümet ve İctimai (Halk) Hükümet sistemlerini de değerlendirmekteydi. Gökalp’a göre Meşrutiyet sisteminin üç yönetim biçimi vardı. Gökalp’e göre Saltanat-ı meşrute, hükümdarın hükümeti belirlediği ve gerektiğinde azledebildiği bir sistemdir. Parlamentarizm de ise yasama ve yürütme birbirinden ayrıdır. Kabine reisi bakanlarını kendileri belirler. Sistem-i reprezantatif de ise kabineyi hükümet reisi belirler, yasama ve yürütme kuvvetleri tamamen ayrılmıştır. Gökalp, meşrutiyet ve saltanat sistemlerinin Avrupa ve Amerika’da Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra terk edildiğini belirtmekteydi. Gökalp, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) halkın ruhundan aldığı gücü yansıttığını, Avrupa’daki ferdi hükümet sisteminden farklı olarak cemiyet esasına göre yapılan TBMM’nin sosyolojik esaslara göre halkın temsiline en uygun sistem olduğunu savunmaktaydı. Gökalp, Bolşeviklerin sınıf esasına dayanan sisteminin de Türk toplum yapısına uygun olmadığını, siyasi sahada Bolşevikler ile irtibat kurulabileceğini ancak aynı yönetim sisteminin benimsenmesinin mümkün olmayacağını vurgulamaktaydı (Gökalp, 27 Kasım 1922; Gökalp, 4 Aralık 1922).

Mesleki temsil anlayışını savunan Gökalp, Durkheim'in meslek anlayışı ile eski Türk adet ve ananelerini bağdaştırmaya çalışmaktaydı. Ahilik sistemi ve devamındaki Osmanlı loncaları gibi mesleki dayanışmayı temel almaktaydı (Parla, 2018, s. 110). İttihat ve Terakki'nin ideologlarından olan Gökalp ile Kör Ali İhsan Bey ve esnaf teşkilatlanmaları üzerinde fazlası ile etkisi bulunan Kara Kemal Bey, bu anlayışın temsilcileri arasında yer alıyorlardı. Milli Mücadele döneminde ise Muhittin (Birgen) Bey ve Yunus Nadi mesleki temsili gündemde tutmaktaydılar (Gökçe, 2023, ss. 86-97; Ülker 2023, s. 130; Tunçay, 2009, ss. 372-372).

Ziya Gökalp'in mesleki temsil sistemine göre ülkeyi idaresi üç aşamada teşkil edilmeliydi. Liva kendini idare edecek mebuslarını seçer ve il meclislerini oluştururlar. Genel meclise tabi olan mebuslar ise intihap edilerek meclise gönderilir ve bütün milletin temsilcisi olarak meclis içtimalarına katılırlar. Mesleki temsilin en önemli aşamasında ise meslek mebusları yer alır. Mühendis, esnaf, çiftçi, tüccar, zanaatkâr gibi birçok mesleğe temsil hakkı tanınmaktaydı (Gökalp, 11 Aralık 1922).

3. Asrileşme (Çağdaşlaşma)

Dil, iktisadiyat gibi sahalarda asrileşmeyi savunan Gökalp, bilim temelli metodunu felsefe ile desteklemektedir. Nitekim *Küçük Mecmua* yazılarında dil revizyonundan bahseden Gökalp, "yeni lisanın" ari bir dil haline getirilerek sadeleştirilmesi tezini savunmaktaydı. Yeni Türkçede fazla unsurların temizlenmesinin dilin menfi gayesine uygun olduğunu belirtmekteydi. Türkçedeki fazla kelimeler ile birlikte fazla edatların da temizlenmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Ancak bazı Arapça veya Farsça kelimelerin dilin asli unsuru haline geldiğinin, bu nedenle dildeki her yabancı kelimenin atılmasının da birtakım ifade sorunları ortaya çıkarabileceğinin altını çizmekteydi. Gökalp, yeni lisanın islah edilmesi gerektiğinin yanı sıra yeni kelimelere de ihtiyaç olduğunu vurgulamaktaydı (Gökalp, 20 Kasım 1922; Gökalp, 18 Eylül 1922; Gökalp, 2 Ekim 1922; Gökalp, 1 Ocak 1923).

Gökalp, asri milletler arasına katılabilmek için Türklerin de muhakkak yapması gereken bazı şartlar olduğunu savunmaktaydı. Milletlerin düşünce dünyasını felsefe ve ilime dayandırdığı, milletlerin duygusuna din ve sanatın hitap ettiği, iradenin ise siyaset ve iktisadiyat ile şekillendiğini belirtmekteydi. Gökalp, asri (çağdaş) milletlerin pozitif ilimler ile düşünmeyi başarabildiğini, felsefeyi de kullanarak sezgi gücünü artırabildiğini ifade etmekteydi. Çağdaş bir milletin düşünme yetisini ön planda tutması gerektiğinin, bunun için de mutlaka müspet ilimleri kullanması gerektiğinin altını çizmekteydi. Zira ilimin her olayın sebep ve sonucu analiz etme kabiliyetini geliştirdiğini, Avrupa ve Amerika sistemlerinin bu şekilde dünyaya hâkim olacak kabiliyet üretebildiğini belirtmekteydi. İlime dayanarak inşa edilen hükümetin hem halk hem de ilim hükümeti olduğunu kaydetmekteydi (Gökalp, 12 Haziran 1922).

Gökalp, Osmanlı Enderun Mekteplerinde yetişen aydınların halktan uzakta kaldığını, üretilen eserlerin de halk tarafından anlaşılamadığını, Tanzimat okullarında eğitim gören aydınların da saksıda yetişen çiçekler gibi kırlardan uzakta büyüdüğünü ifade etmekteydi. Tanzimat aydınlarının bütün fikirlerini hariçten aldığına, feyizli ve bereketli ülke topraklarından habersiz bir zihniyet türediğine dikkat çekmekteydi. Ancak Tanzimat'tan sonra "milli hars" adını verdiği toplumun din, ahlak ve sanat gibi bütün değerleri himaye eden milli aydınların ortaya çıktığını vurgulamaktaydı (Gökalp, 19 Haziran 1922).

Gökalp, milletin hem maddi ve hem de manevi ihtiyaçlarının olduğunu belirtmekteydi. Din, ahlak, sanat ve lisan gibi manevi ihtiyaçlar kadar iktisadiyat gibi maddi ihtiyaçların da toplumun gereksinimleri arasında yer aldığını ifade etmekteydi. Bir ülkede iktisadi hayat ne kadar yüksek ise iş

bölümünün de o kadar derin ve güçlü olacağına altını çizmekteydi. Zira Gökalp'in üzerinde durduğu mesleki temsilin de temeli iktisadi iş bölümüne dayanmaktaydı. Bu nedenle ictimai (toplumsal) çalışmaların güçlü bir ekonomik zemin üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Milli mefkûreyi inşa edecek aydınların yetişmemesini iktisadi yetersizliğe bağlayan Gökalp; Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Şinasi gibi ilim sahasında kendini gösteren aydınların ya memuriyet hayatının getirdiği ekonomik güce dayandığını ya da toplumun ekonomik düzeyinin üstünde yaşam sürenlerin uğraş sahası olduğunu belirtmekteydi. Bireylere bağlı ilim çabasının toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığını, cemiyet ruhu ile inşa edilecek ilim hayatının toplumun asrileştirilmesini hızlandırılacağını ifade etmekteydi (Gökalp, 17 Temmuz 1922).

Gökalp, milleti ortak duygu, ideal ve sözleşmeler yani misaklar etrafında toplanan dayanışmacı bir zümre olarak tanımlamaktaydı. Misaksız ve hedefsiz toplumun şuursuzlaştığını, hakiki bir millet gibi yaşamının ancak bilinçli hedefler ve idealler ile yaşanabileceğini belirtmekteydi. Anadolu'daki Yunan işgaline karşı milli misak uğruna verilen mücadelenin halkın bilinç düzeyini yükselttiğini, şuursuz toplumsal katmanların şuurlu bir zümreye dönüştürdüğünü ifade etmekteydi. Sulh dönemlerinde toplumun hedefsiz kalmayacağını, eninde sonunda yeni bir mefkûrenin ortaya çıkarak milleti etrafında toplayacağını savunmaktaydı (Gökalp, 18 Eylül 1922).

4. Anti Emperyalizm

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandığı ve işgal edildiği sürece tanıklık eden Gökalp, milli kimlik düşüncesinde memleketçilik ve milliyetçiliği ön plan çıkarmaktaydı. Gökalp, antiemperyalist düşünceyi milliyetçiliğin asli unsuru olarak kabul etmekteydi. Garp meselesini iki farklı perspektiften değerlendiren Gökalp, Garb'ın siyasi ve medeni fikirlerini birbirinden ayırmak gerektiğini belirtmekteydi. Garb'a karşı aldanmanın en büyük sebebini ilim ve bilgiye duyulan saygının yanlış yorumlanması olarak açıklamaktaydı. Garp medeniyetinin çok donanımlı filozof, şair ve âlimlerinin olduğunu; bunların eserlerine ve hayatına vakıf olduktan sonra saygı göstermemenin mümkün olmayacağını vurgulamaktaydı. Ancak Avrupalı diplomat, asker gibi siyasi işler ile meşgul olan kişilere aynı anlamı yüklememek gerektiğini ifade etmekteydi. Avrupalı düşünürlerin medeni çerçevede çalışmalar yaptıklarını fakat Avrupalı asker ve diplomatların kendi dışındaki bütün kavimlere karşı düşman nazarı ile baktığını kaydetmekteydi (Gökalp, 4 Aralık 1922).

Dini açıdan da Garp medeniyetini değerlendiren Gökalp, Avrupa'da yaygın olan Hristiyanlığın tekeli bir din olduğunu vurgulayarak, kendi dışındaki diğer dinleri kendi için tehlike gördüğünü; bu nedenle de İslam'ı temel düşmanlarından biri olarak gördüğünü belirtmekteydi. Hristiyanlığın İslam'a diğer dinlerden daha da düşmanca yaklaştığını, yüzyıllardan beri Haçlı akınları ile İslam'a saldırdığını ifade etmekteydi (Gökalp, 4 Aralık 1922).

Gökalp, Hristiyanlığın Avrupa devletlerinin emperyal gücünü zinde tuttuğunu ve mefkûrelerini bu çerçevede inşa ettiklerini ifade etmekteydi. Örnek olarak ise yüzyıllardır Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan Çarlık Rusya'yı göstermekteydi. Çarlık Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak ve yıkmak amacıyla mücadele ettiğini ancak Bolşevik Devrimi'nin ardından din eksenli idareyi reddeden Bolşeviklerin Türkiye'ye dost olduğunu kaydetmekteydi (Gökalp, 11 Aralık 1922).

Avrupa'nın sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan hammadde ihtiyacını kendi toprakları dışından tedarik etme amacıyla olduğunu, köylü ve işçi sınıfının en alt tabakada yer aldığı sömürüye dayalı

sistemini işletmeye çalıştığını vurgulamaktaydı. Müstemleke olarak kullandıkları topraklarda sömürdüğü insanları köle olarak telakki ettiklerini belirtmekteydi. Kapitalist Avrupa'nın kendinden daha zayıf gördükleri milletleri yok etme pahasına sömürdüğünü, Birinci Dünya Savaşı'nda da Yunanlıları Anadolu'ya gönderen kapitalistlerin başarılı olamadığını vurgulamaktaydı (Gökalp, 18 Aralık 1922).

İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Hindistan ve Mısır gibi bir müstemleke yapmak istediğini belirten Gökalp, İngilizlerin ana hedefleri arasında Türkiye'den Türkistan ve Hindistan'a kadar uzanan İslam coğrafyasını esir etmenin olduğunun altını çizmekteydi. Anadolu'da sadece ziraata dayalı üretimin süregeldiğini ancak sanayinin gelişimi için kapitalist sermayeyi makul gören bazı kişilerin hataya düştüklerini savunarak, asıl meselenin ilim ve fende asri bir cemiyet olmak olduğunu ifade etmekteydi (Gökalp, 18 Aralık 1922).

Sonuç ve Değerlendirme

Gökalp, Sultan II. Abdülhamid Döneminde yetişmiş bir Meşrutiyet aydınıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardan koptuğu süreci yakından takip eden Gökalp, İttihatçılar ile birlikte hareket etti. İttihatçıların en güçlü ideologlarından biri haline geldi. Selanik'te yayın hayatına başlayan *Genç Kalemler* dergisi, Gökalp'in fikirlerini olgunlaştırdığı bir süreci içermekteydi. Ancak Balkan Savaşları'nın ardından Selanik'in kaybedilmesi İmparatorluğun idareci ve subayları kadar aydınlarının da bütün fikirlerini ve halet-i ruhiyelerini derinden etkiledi. Bütün Abdülhamid muhalifleri Kanun-i Esasi'nin yeniden hayata geçirilmesi gerektiğini savunmakta ve bütün anasının bir arada yaşam ilkesi etrafında birleşmekteydiler. Ancak Meşrutiyetin yeniden ilanının ardından 1908'den 1913 yılı sonuna kadar geçen süre zarfında Gökalp ve Türkçü aydınlar daha milliyetçi fikirlere sahip olmaya başladılar. Zira Bulgar, Rum, Sırp ve Makedon milliyetçilerini ve mücadelelerini bizzat tanımışlardı.

Balkanlardaki çalkantılı çete savaşları ve ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki geri çekilişine tanıklık eden Gökalp'in de öncülükleri arasında yer aldığı Türk Ocağı, *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* dergileri etrafında toplanan aydınlar, modern Türkiye'nin temellerini oluşturacak düşünceleri inşa ettiler. Dayanımacı (Tesanütçü) bir anlayışı benimseyen Gökalp de halkçı ve milliyetçi düşüncelerini daha da ileri noktaya taşıdı. Halk temelli meslek grupları etrafında sınıfsız bir toplum anlayışını savunmaya başladı.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde ise savaşın bütün gücüyle yıpratarak parçaladığı İmparatorluk işgal edildi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, emperyalist devletlerin Osmanlı topraklarını işgaline zemin hazırladı. Anadolu'daki kongreler süreci ve milli örgütlenmelerin ardından Meclis-i Mebusan yeniden açıldı. Ancak 16 Mart 1920'de İstanbul, emperyalist güçler tarafından işgal edildi. Yüzden fazla Osmanlı aydın, siyasetçi ve askeri tutuklanarak Malta'ya götürüldü. Ziya Gökalp de bu süreçte Malta'da tutuklu kaldı. 1922'de yeniden Anadolu'ya döndü ve Milli Mücadeleyi destekledi. Esaret altında kalan Gökalp'in antiemperyalist fikirleri daha da sertleşti.

Gökalp, Anadolu'ya döndüğünde Milli Mücadele son evresine doğru ilerlemekteydi. *Küçük Mecmua'yı* çıkardığı yıllar olan 1922 ile 1923'te yazdığı yazılar dönemin ruhunu yansıtmaktaydı. Nitekim Gökalp, Musul meselesinin henüz Türkiye aleyhine neticelenmediği süreçte Diyarbakır'da çıkardığı *Küçük Mecmua'da* bölgeyi Misak-ı Milli sınırları içinde sayarak değerlendirme yapmaktaydı.

Gökalp, *Küçük Mecmua* yazılarından ulus-kimlik düşüncesinin esaslarını dört ana başlık etrafında işlemekteydi. Birincisi, ulusun tarihini sınırları ile birlikte ortaya çıkarmak ve birliktelik

ruhunun köklerine ulaşmaktı. İkincisi, toplumsal yapıyı işlevsel hale getirerek, toplumu değiştirip ve dönüştürecek mesleki temsilin esaslarını ortaya koymaktaydı. Gökalp'in ulus-kimlik düşüncesinde yer alan üçüncü aşama ise asrileşme (çağdaşlaşma) idi. Toplumun ilerleme kaydetmesi için bir hedefinin olması gerektiğini, bu hedefin de ilim, fen ve iktisatta sürekli gelişme kaydetmek olduğunun altını çizmekteydi. Asrileşmek için toplumun sürekli devinim içinde olması gerektiğini belirtmekteydi. Gökalp'in ulus kimlik düşüncesindeki son aşama ise çağdaşlaşırken medeniyetin ortaya çıkardığı ilim ve fenni elde etmek ancak Garbın askeri ve diplomatik sahadaki düşmanlığına karşı koymaktaydı.

Cumhuriyet'in ilk yılı olan 1923'te Meclis'e Diyarbakır Mebusu olarak katılan Gökalp, Cumhuriyetin rehberi niteliğindeki *Türkçülüğün Esasları* kitabını da bu yıllarda kaleme aldı. 25 Ekim 1924'te vefat eden Gökalp, Cumhuriyet'in sadece bir yılını gördü. Ancak Cumhuriyet Türkiye'si Gökalp'in fikirleri etrafında devrimlerini gerçekleştirdi.

Kaynakça

- Aydoğan, E. (2010). Ziya Gökalp'ın ölümünün Türk kamuoyu ve basındaki yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 177-190.
- Ahmad, F. (2017). *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akça, B. & Akça, S. (2022) Malta sürgünleri arasında bir divan-ı muhasebat mümeyyizi: Macit Bey. *Belgi Dergisi*, 24, 301-18.
- Beyhan, M. (2012). Ziya Gökalp'ın tarih anlayışı ve Türk Medeniyeti Tarihi adlı eseri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 47-61.
- Çoşar, N., & Demirci, S. (2004). The Mosul question and the Turkish Republic: Before and after the frontier treaty, 1926. *The Turkish Yearbook of International Relations* (35), 43-59.
- Duru, K. N. (2017). *İttihat ve Terakki hatıralarım*. Altınordu Yayınları.
- Demircioğlu, Z. (2019). *Türkiye'de siyaset ve düşünce çevreleri ilişkisi bağlamında sosyolojik düşüncenin oluşumu ve Ziya Gökalp*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Duymaz, A. (2018). *Ziya Gökalp: Küçük Mecmua yazıları*, Ötüken Yayınları.
- Eser, B. & Yüksel H. (2012). Korporatizm, faşizm ve solidarizm kavramları ekseninde erken dönem cumhuriyet siyasası üzerine bir inceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (16), 181-200.
- Gökalp, Z. (1922). Milletimizin Tarihi Nereden Başlar? *Küçük Mecmua*, 13 Kasım 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Yeni Türkçenin Menfi ve Müspet Gayeleri, *Küçük Mecmua*, 20 Kasım 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Garp Meselesi I, 4 Kanun-u Evvel/Aralık 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Tarih ve Kavmiyat. *Küçük Mecmua*, 3 Sefer 1341. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Vesikalar. *Küçük Mecmua*, 18 Eylül 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Fransız Sosyolojisi ve Emile Durkheim. *Küçük Mecmua*, 23 Ekim 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Türkler ve Kürtler. *Küçük Mecmua*, 6 Haziran 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Tekâmül Mefkûresi, *Küçük Mecmua*, 18 Eylül 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Yeni Türkçenin Menfi ve Müspet Gayeleri, *Küçük Mecmua*, 20 Kasım 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Fikriyat ve Mefkureviyat, *Küçük Mecmua*, 18 Eylül 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Fikircilik, Mefkûrecilik, *Küçük Mecmua*, 2 Ekim 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1923). Hakikat ve Şeniyet, *Küçük Mecmua*, 1 Ocak 1339. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Abideler. *Küçük Mecmua*, 11 Eylül 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Ananeler. *Küçük Mecmua*, 4 Eylül 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Tarih İlim Mi, Yoksa Sanat mı? *Küçük Mecmua*, 14 Ağustos 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.

- Gökalp, Z. (1922). Ferdi Hükümet, İctimai Hükümet, *Küçük Mecmua*, 27 Kasım 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Şahitler, *Küçük Mecmua*, 28 Ağustos 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Hükümet ve Tahakküm, *Küçük Mecmua*, 4 Aralık 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Türk Meşrutiyetinin Tekâmülü, *Küçük Mecmua*, 11 Aralık 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Garp Meselesi III, *Küçük Mecmua*, 18 Aralık 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). İlme Doğru, *Küçük Mecmua*, 12 Haziran 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). Dehaya Doğru, *Küçük Mecmua*, 19 Haziran 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1922). İktisada Doğru, *Küçük Mecmua*, 17 Temmuz 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.
- Gürsoy, Ş. & Çapcıoğlu, İ. (2006). Bir Türk düşünürü olarak Ziya Gökalp: Hayatı, kişiliği ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2), 89-98.
- Genç Kalemler Dergisi. (1910). Numara 1.
- Gökçe, A. (2023) *İttihat ve Terakki'nin küçük efendisi Kara Kemal hayat ve milli iktisat mücadelesi*. Ötüken Neşriyat.
- Karpat, K. H. (2021). *Osmanlıdan günümüze kimlik ve ideoloji*. Timaş Yayınları.
- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e yeniden bakmak: Literatür ve yeniden değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (11), 435-476.
- Odabaşı, İ. A. (2006). II Meşrutiyet dönemi fikir dergilerinden genç kalemler. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5, 219-241.
- Olgun, İ. (2011). Türkiye'deki oluşumlar içerisinde Ziya Gökalp. *Journal of Sociological Studies*, (14), 1-16.
- Parla, T. (2018). *Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*. Metis Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1943). *Ziya Gökalp-İttihadı Terakki ve meşrutiyet tarihi*. İbrahim Berkalp Kitabevi.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ülker, E. (2023). *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e mesleki temsil ve Sol*. Yordam Kitap.
- Tevetoğlu, F.(1989). "Atatürk - İttihat ve Terakki". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5 (15), 613-24.
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye'de sol akımlar 1908-1925* (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (1977). "II. Meşrutiyette solidarist düşünce: Halkçılık", *Toplum Bilim*, 1, 92-123.

EKLER

Ek 1: Küçük Mecmua'nın 26 Haziran 1922 ve 23 Ekim 1922 Tarihli Sayıları

<p>آبونه شرايطى</p> <p>داره خامسى دارىكر مكومت دائره سنده ولایت مطبوعسى تلفرافيا: دارىكر كوچوك مجومه</p> <p>۱۹۲۲ - ۱۹۲۸</p> <p>هفته ده برچيقار علمى . ادبى . سياسى . اقتصادى مجومه در</p> <p>۳۰ شوال سنه ۱۳۴۰ بازار ايرتسى ۲۶ حزران سنه ۱۳۳۸</p>	<p>صاحب امتياز ومدير مشعل شيا كوله آلپ</p> <p>۲۰ - جانى ۱ - يىل نخمسى ۱۰ فروشيدو</p> <p>آبونه شرايطى</p> <p>داره خامسى دارىكر مكومت دائره سنده ولایت مطبوعسى تلفرافيا: دارىكر كوچوك مجومه</p> <p>۱۹۲۲ - ۱۹۲۸</p> <p>هفته ده برچيقار علمى . ادبى . سياسى . اقتصادى مجومه در</p> <p>۲۳ تشرين اول سنه ۱۳۳۸ بازار ايرتسى ۲۳ تشرين اول سنه ۱۳۳۸</p>
<p>مصاحبه:</p> <p>اخلاقه دوغرو</p> <p>انسانه نورمالى كو-ترز (علم) ، اوريزشالى يارانك (دها) اولدينى كي ، ايدال [مفكردهن] طائفالده (اخلاق) در . بواج -توى ثروت . قوتى اعتباريله . بين برصرايب ساده سنه تاپدرلر .</p> <p>دها . قوتجه . علمك فوكتدهدو . داهيز داهابو بوكله لار دن قوتى كوردولمشفردو . زرا . علم . اسول واسطه بيله يايبير . هر كس چايشفردى آق چوق علم ساحى اول يايبير . فقط ، دها ، ففاركك ربه موچه سېدو .</p>	<p>مصاحبه:</p> <p>انكلىز اخلاق</p> <p>انكلىز حقدده نه قدار چوق يازى يازياسه نه آزدو . چوتكه . انكلىز مانتى طائفلىق بولدن . مرامت چوق ضرور چكشدر . ده . انكلىزى يا كايش بيلمه من بيه . بزم اوشراديدن ضرورلك</p> <p>سدى . سايب بو قدر . انكلىز . پائتاس (وطنى اخلاق) . (بين المللى اخلاق) ده بو قارقتن . رشتاقش كو-ترز . انكلىزده (وطنى اخلاق) چوق توييدو . جهان سرىقتق پرازاولو .</p>